

Панич

Юрій Федькович

1

Дорогою на кладбище (цментарь) іде дяк потикаючись і верзить хрипливим голосом "Святий Боже". За ним несуть чотири убогі люди некриту домовину з необгиблєваних дощок, за домовинов іде ніжний, простоволосий, блідий, заплаканий парубок, а за парубком шкутильгає сліпий старий пес, понуривши і собі бідну свою голову. Се був раз похорон за себе!...

На кладбищу стояла уже яма викопана, готова. Трупоноси спустили в ню домовину, загребли, зробили могилку, взяли дяка, котрого горівка зовсім уже з ніг звалила, на порожні мари, тай помчали в село, а над гробом укляк парубок кінець голів, а пес ляг кінець ніг. Оба матбути плакали, а може і не плакали, бо одному сліз не ставало, а другому очей, отже ж нічим було плакати.

А покійник? хто він був? що він був? відки він був? – Ніхто не знає. От, те тільки знали що він Панько звався, що зайшов сюда, уже двацять рік тому, з далекої сторони, що приніс з собов малого хлопчика у чотири рочки, що упросивсь у одного не дуже багатого господаря у комірне, і що деньками і себе і хлопчика годував, працюючи день і ніч як той чорний віл.

А хлопчик – Михась звався – Господи, що за прекрасне дитя було!... як той ангелик намальований!... а то так, що як бувало на улицу вибіжить, то кожний, хто лиш іде, его зараз і на руки возьме і обцілує і обдарує і не може налюбуватись таков милов дитинов, а ніхто вже так, як та стара циганка Хима, що ему і сорочечки рантухові пошила, і убраний капелюшок справила, і свитку, і чобітки, і зовсім ним таки опікувалась, неначе та мама рідна, бо его всігди і обпере, і змиє і очеше, і погодує деколи, а другі хлопці – а вадь з завісти і прозвали его паничем.

От він паничем і виріс, а виріс у прехорошого парубка, русявого як золото, а рум'яного, як рожа. І чому ж би ні? бо хоть і в розкошах не ріс, але і нужди ніякої не знав, дякувати Богу, Панькові і циганці Химі.

А як минуло Михасеві років шістнацять, тогди запопала і его лиха година. Циганка Хима щезла з села мов під землю впала, Панько став на здоров'ю занепадати, а далі і з постелі не вставати: отже ж довелось Михасеві і на себе і на хорого заробляти, а слабість, як то кажуть, дорогий гість; чотири роки его в чужій найманій хаті тримати і приймати, то не чотири дні. Тогди і Михасеві рум'янці поблідли, і очі в голов запали, і козацький стан змарнів, як се ми его виділи, ідучи за некритов домовинов покойного Панька, а відтак сумуючи у головах над его гробом.

І довго сумував він над могилов покійника, аж до самого смерку сумував. Всілякі гадки пересувались ему у голові, одна сумніша та чорніша від другої.

– Що мені тепер робити? – думає він собі, – тут в селі нема мені пробутку, бо... ох Боже милий, чому я такий бідний на світі, чому не такий багатий, як той Андрій,

старого Лавра син отсе? Тогди би я знав що робити, а так...

- А так робитимеш, що тобі стара Хима скаже! - обіззавсь здоровий голос з-за плечей, а то так дзвінко, що переполошений Михась як опарений на ногах став. Хима зареготалась:

- Гарний з тебе козак буде, коли від старої баби перелякся!...

- Чи ж не козак?... - каже Михась, обзираючи свої худі, мозоляві руки, і усміхнувшись гірко.

- А я тобі кажу, що ти ще сеї ночі зо мнов у козаки поїдеш!

- Так-то не кажу. Але на чім? - на веслі, на кочерзі, або на охабленім вінику?

- На воронім коні, у ясній, позолоченій зброї, у кармазиновім жупані, у кабардовій шапці, от що!

- Воліли би мені твої чорти п'ять тисяч червонних дати, а не вороного коня та ясну зброю, до котрої я ані сили ані складу не маю. Чортам, кажуть, все можливо.

- Хіба Сабатова Мітрана чорт, чи що?

- Мітрана?!... О, не край моє серце, циганко!... Мітрана!... То вона аби...

- Вона тобі і коня справила, і зброю, і велить тобі ще сеї ночі зо мнов у козаки їхати, от що!

- У неї ж нині заручини...

- Заручини ще не шлюб, а до року - бо така межи ними умова - ти сто раз багатіший будеш, як Лаврів Андрій. А старому Сабатові - як ти сам знаєш, той зять, котрий 'му більше червінців на стіл відрахує.

- Не знаю, відки їх взяти...

- Се вже моя жура, хлопче. А тепер ходи, бо вже пізно. Мітрана тебе у вишневім садочку дожидає: попрощається, поміняється перстеньми, а відтак зо мнов у козаки! Гурра!...

Се сказавши, потягла Хима здумілого Михася силов за собою, а сліпий пес остався на Паньковій могилі.

2

А в той час, що я розкажую, велись великі бучі по цілій козацькій Україні. Козаки різали ляхів, ляхи пекли козаків, а єзуїти, що се все наброїли, дивились збоку, і сміялись у жмені.

Бо ляхи, помимо сказавши, не є злі люди, але великі дуже дурні, що за єзуїтськов стольов біжать, як та кітка за стеблом, думаючи, що папа римський те все лихо заглагоїть, що вони у своїм нерозсудку поброїли. Козакам знов яко сторожи православної церкви не хотілось давати ні свою віру, ні свою волю єзуїтам на поталу, і так лилась козацька і ляцька кров по цілій святій Русі ні во честь та ні во славу як козакам, так і ляхам.

А найдужче всіх лютував на Україні один вельможа, воєвода К..., пан незмірених маєтків, але і незміреного свавільства. Так, наприклад, казав він повісити жида за те, що не хотів драгунові без плати їсти дати, а драгуна знов за те, що жида не повісив.

Старцям казав скакати по через глибокий і широкий рів, обіцяючи кожному,

котрий перескочить, по сто червоних, а котрий не перескочить, по сто нагаїв.

А як трохи не всі рів перескочили, то казав дати кожному з них по сто нагаїв, а лиш тим кільком, що не могли яр перескочити, бо і справді були каліки, по сто червоних.

От така се була заведія, той ляцький вельможа.

А у той час, коли наша повість ведеться, пробував він у місті Умані, а пробував по неволі, бо хорий був, і то чимало, але про тото однако свої вельможні химери торабив. Як єму бувало хто з его дворян який жарт удасть або чим-небудь до сміху доведе, то у велику ласку попадеться.

І так вбігає до нього одного ранку служебний маршалок і мельдує:

- Ясновельможний пане! імили сеї ночі драгуни одну бабу-циганку, перебрану за козака, а з нев одного козака, що борше до веретена, як до шаблі спосібний. Варт, аби ясновельможний пан сю чудату пару виділи.

- Сюда з ними! - крикнув воєвода урадований, - може буде з чого насміятись, а то ще сего ранку і не сміявсь...

На се увів маршалок плінників. Що се була Хима з Михасем - чесний читатель матбути від разу угадав.

- А ти що за проява? - питає воєвода Хими, сміючись до розпуки.

- Хіба ви мене не пізнаєте, пресвітлий пане воєводо?

- І справді мені здається, що я тебе десь уже видів, хоть дуже давно. Ти хто?

- Я ж та сама Маруся, щи ви ю давно так дуже любили. Але як ви з княгинев Вандов оженились, то вона казала мене добре випарити і з двора прогнати. Але я далеко не пішла, а пішла між цигани, що за містом у шатрах валялись. Там стала я зовсім циганкою, як і вони, і дожидала пори, коли княгиня зляже. А як вона сина породила, тогди я за помочою циганів і за помочою вашого слуги Панька, котрий мене вірне любив, вашого синка вкрала, і з ним і з Паньком у далекі сторони забралась, аби мене ваші посіпаки не винюхали. Там і виріс ваш син у гарного козака, і дожидає пори, коли его отець до свого серця пригорне.

- І де ж він, де той єдиний мій син Михась?! Віддай мені его. Я тебе золотом зважу!...

- Він осьде стоїть, пресвітлий пане воєводо, а у довід тобі ось і золотий медалик пречистої Диви остробрамської, що ти єму зараз по его рождестві на шийку повісив.

- У нього ж був на грудниці знак, зовсім на новий місяць схожий?

- Посхристайсь, паничу! Ось вам і червонний місяць на грудях.

- Гей! маршалку! служалі! - крикнув воєвода, обіймаючи сина і притискаючи до крепких своїх грудей, - тіштеся і веселітся зо мнов, бо се мій син, єдиний, мій син Михась, а ваш настоящий пан, бо мого віку, здається, не довго, а всі мої добра, всі мої маетки его, отсега мого сина Михайла, котрого маєте поважати як мене самого, бо у мене, як знаєте дітей більше немає, а він - о, Михасю, сину мій!...

І не доказав сердешний воєвода.

Параліч (шляг) 'го трафив, і упав мертвий до землі.

А кінець? - може собі кождий легко зміркувати.

По величавім похороні вітця вернув Михась з Химою у то село, де зріс, повінчався з Мітраною, і прожив з нею много прещасливих літ, шануючи Химу як ту матір свою рідну, а як померла, казав ю поховати біля могили Панька, а на їх гробах виставити величаві мармурові поменники.

1885 р.